

ROMAN ANTROPOLOŠKOG PESIMIZMA

U "Reči na početku" novog romana Nikole Miloševića se, među ostalim, navodi kako "U ovom romanu ima i ono što je bilo i ono što nije bilo.". Takva lozinka čitaoca, svakako, upućuje na neophodnost prihvatanja sadržaja koji, jednim delom, treba da odgovara određenom iskustvu. Onome što se, jednom, u stvarnosti desilo i dešavalo. A drugim, podrazumeva se pretežnijim, delom sadržaj romana (njegov svet) je neponovljivo i nesvodivo fikcionalno svedočanstvo o jednom raspusnom dobu, prilikama u njemu i individualnoj drami (neutaživoj strasti i neurozi) junaka Tomislava Majstorovića.

Čitaočev analitički pogled može u strukturi romana KUTIJA OD ORAHOVOG DRVE-TA (KOV, 2003) prepoznati tri njegova odelita sloja. Prvi bi bio manifestni (predmetni), drugi individualno-psihološki, a treći bismo, uz određena podrazumevanja, mogli nazvati metafizičkim.

U prvom strukturnom sloju junak, sredinom minulog veka, putujući na relaciji Beograd – Obrenovac i boraveći kod rastavljenih roditelja markira prostor svoje egzistencije i uzrok svoje unutrašnje drame. U drugom, suočen sa omamljujućom snagom svoje tamne (erotske) strasti, posredno uočava društvene i političke dimenzije života (politički teror, nasilje) od koga se emancipuje. Dok u trećem, podstaknut naučavanjem nekih religijskih filozofa (Šestov, Mereškovski, Hans Jonas) u pesimističkom ključu razrešava vlastitu intelektualnu dilemu i konačno poima determinističko ustrojstvo života i sveta.

Romansijerovoj zamisli da složenoj strukturi ovog, u osnovi, bildungsromana budu sabraženi i kompozicioni i jezičko-stilski plan, ali da neprestano podržavaju, u osnovi, pesimističan ton kazivanja, najintenzivnije je upodobljena i sama pripovedna perspektiva. Naime, vreme pripovedanja je u ovom romanu prilično udaljeno od vremena zbivanja. Junak-narator se, dakle, priseća svojih iskustava i selektivno ih iznosi. Pri tom on pokazuje i izvesnu oblikovnu svest, jer selektivno izdvaja samo one detalje koji su imali приметnog značaja na oblikovanje svesti i karaktera junaka. Narativni dinamizam (kauzalna ulančanost) se postiže, za realističko pripovedanje karakterističnim, vezivnim sintagmama: "A evo kako je bilo." i sl. Tako se kroz pet poglavlja ("Kutija od orahovog drveta"; "Vreme bolovanja – vreme razmišljanja"; "Đavo dolazi po svoje"; "Zapis o parapsihologiji" i "Pismo za Ivana Nikiforovića") kontinuirano izlaže, kratka i ograničena istorija razvoja jednog duha, jedne individualne sudbine; jedne strasti koja je inicirana odocnelom namerom pripovednog subjekta da prema svom nekadašnjem stanju i ponašanju zauzme kritičku distancu. Ta potreba je motivacioni nukleus razvijenog pripovedanja i nju, najpre, podstiče činjenica da je junak romana Tomislav Majstorović, kao psihološki tip, izdvojen i delikatan i po tome što, u svetu romana, bezzazorno odstupa od opšte prihva-

ćenih društvenih normi i građanskih navika, u turbulentnom vremenu opterećenom revolucionarnim zasnivanjem nove socio-komunističke vlasti. Svim antinomijama do kojih "Nasilje nad prirodnom vezom stvari.", neumitno dovodi.

Drama junaka u romanu KUTIJA OD ORAHOVOG DRVETA podstaknuta je, među ostalim, i dvostrukom dilemom. Jedna se tiče njegovog mladalačkog poriva koji je, u času ispovedanja, samo "Prah sećanja." (...) "Nešto sasvim lično. Nešto o čemu nikad nikom nisam ništa rekao. A sad hoću." (...) "Ovo je moja ispovest o onom o čemu je trebalo ćutati. O tamnoj strani duše." Po sredi je "neprilična strast" koja ga je u studentskoj mladosti intenzivno obuzimala i protiv koje se, tada, uzaludno borio, a koja ga je odvajala od realnih tokova života. Druga njegova dilema dolazi iz domena religijske filosofije i vezana je za tvrdnju Lava Šestova da je Bog u stanju da učini da ne bude ono što je bilo, odnosno uverenje Hansa Jonasa da posle Aušvica nadu i očekivanja upućujemo jednom nemoćnom Bogu.

Kusajući, u časovima erotskog uživanja sa ženama iz rubnih socijalnih slojeva (Zorka, Živka, Verka), slatke plodove "omamljenosti" i strasti, a potom i gorke plodove razočaravajuće spoznaje o političkom teroru i nasilju iz najbliže prošlosti i neposrednog okruženja, o čemu saznaje od oca, kao i o teroru boljševika u Oktobarskoj revoluciji, na šta ga upućuje Rus Ivan Nikiforovič, junak ovog Miloševićevog romana doživljava ushićenje, razočaranje i, na kraju, slom. Tako se, zapravio, koordinate, ako je verovati eshatološkom zaključku iz romana: da je u ljudskom životu skoro sve predvidljivo, sudbine psihologa Tomislava Majstorovića ukrštaju i prelamaju u političkoj ravni romana. Tezu o predvidljivosti svega na svetu koju, logično, prihvata i usvaja sam junak potkrepljuje gledište o prekogniciji – predviđanju; prozorljivosti onoga što dolazi. Primer za to romansijer (sintagmu "profesorski roman" ovde treba aktuelizovati) nalazi u naučavanjima Pitagorejaca i, sledstveno, Heraklita ("Karakter je čoveku sudbina"), potom u iskustvima samog junaka i najposle u svedočenjima Ivana Nikiforoviča o predviđanjima svetog Serafima Sarovskog, kao i u odabranim primerima iz parapsihološke literature. Zbog toga junak romana nepobitno zaključuje da: "Neka psihološka nužnost upravlja svim našim postupcima." (...) "Sve što nam se u životu zbiva samo je niz tačaka kojima se presecaju dve vrste nužnosti – jedna spoljašnja, druga unutrašnja. I u tome je sva mudrost ovog sveta."

Postavljajući "krajnja" pitanja junak ovog romana afirmiše vlastitu potrebu za saznavanjem. Taj put saznavanja je, u romanu, uverljivo motivisan i veštom rukom dobrog učitelja (romansijera) vođen. KUTIJA OD ORAHOVOG DRVETA jeste roman znanja. U onoj meri u kojoj junak, uvažavajući preporuke starijih, najviše oca i Ivana Nikiforoviča, čitajući proširuje saznajne vidike i nepovratno oblikuje vlastiti duh što, razumljivo, post festum može učiniti i mlađi čitalac. A po pesimističnoj intonaciji koja je u romanu skladno gradirana i koja na završetku kulminira, ovaj se roman može, u izvesnoj meri, dovesti u poredbenu vezu sa onim ranije hvaljenim a danas retko kod kritičara pominjanim – romanima sa teзом.

Mirna naracija ovog romana; njegov okoštao "profesorski" jezik, jasnoća opservacije i preciznost izraza, u stilskom pogledu ostavljaju utisak klasičnog retoričkog modelovanja iskaza. U njemu je postignuta ravnoteža između sadržaja koji dolaze iz niže (niskomitemske, nagonske) sfere i onih sadržaja koji su iz oblasti, poslužimo se Hegelovom sintagmom, "čistoga duha". To romanu pridodaje kvalitet čitljivosti kojoj приметna didaktičnost nije balast. Dok metafizički prosevi odlučujuće pridonose konačnom utisku: da je KUTIJA OD ORAHOVOG DRVETA Nikole Miloševića roman u čije su tematsko središte uvedene, naizgled, poznate, jednostavne i bizarne teme iz nedavne prošlosti da bi se, na njihovom fonu, i fikcionalno i diskurzivno razvila mnogostruko ilustrativno potkrepljena (filosofska) teza o uslovljenosti egzistencije, kao i o potrebi očuvanja duhovne i intelektualne budnosti. Jedan Dekartov aforizam, u tom kontekstu naveden u romanu, da "Dobro proživi onaj ko se dobro sakrije." Takvu "tezu" sasvim pristalo potkrepljuje.

U prahu "davnog vremena" koji zrcali na dnu drvene kutije i zasvetluca u polumraku naratorovog sećanja, priča o savladavanju junakovih poriva i saznavanju skrivenih i tabuisanih političkih i (para)psiholoških istina o čoveku i svetu, u novom romanu Nikole Miloševića, akcentovane su i one misaone postavke koje u svojim ranijim teorijsko-filosofskim knjigama on ovako plastično nije razvijao. Dok je pri tom demonstrirao i hvale vrednu umešnost kreativnog "snalaženja" i domišljanja u žanrovima koji su, ako je verovati definicijama, dispartatni. A sve to uokvireno izvedenim zaključcima u pravcu jasno artikulisanog antropološkog pesimizma. Gorko. Bez utehe.

